

що дуже суб'єктивно налаштовані; ця діяльність деструктивна, дестабілізуюча для суспільства, заангажована, шарлатанська. Також абсолютна більшість опитаних (72% експертів) виступили проти введення особливого правового режиму регулювання діяльності НР і додали: «Європейське законодавство рекомендує державам, що входять до Ради Європи, відмовитись від релігійної презумпції».

Отже, підсумовуючи відповіді експертів, можна виокремити ті проблемні ситуації в суті релігійній сфері відтворення сучасного українського соціуму, які перешкоджають становленню громадянського суспільства. Однією із них є наявність конфліктів у самому релігійному середовищі в усій їх теоретичній та практичній різноманітності, хоча, як свідчать експерти, напруга цього протистояння в останнє десятиріччя спадає і частіше набуває явно політичного забарвлення.

«Антисектантська» діяльність здавна діючих та переважаючих за кількістю віруючих церков не тільки не наближує нас до зasad громадянського суспільства, а навпаки – веде до створення соціуму феодального зразка. Наявність протекціонізму з боку владних структур до окремих релігійних організацій відкидає саму можливість побудови громадянського суспільства, бо порушує його головний принцип – принцип невтручання органів влади у діяльність громад, що діють в межах права.

Надія на побудову громадянського суспільства в Україні залишається, і не в останню чергу тому, що існують експерти, переважна більшість яких оцінює релігійну ситуацію в країні саме з точки зору зasad такого типу соціуму. Якщо ж українські громадяни будуть мати потребу у створенні громадянського суспільства, то у нас вже є фахівці, які в змозі пояснити що треба, а що ні, зробити для цього, принаймні, в галузі релігійних відносин.

Л. ШУГАЄВА ■

ПРАВОСЛАВНІ ЦЕРКВИ І ПРАВОСЛАВНЕ СЕКТАНТСТВО: ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМИН

Проблема взаємин Православної церкви і православного сектантства існує з перших років появи останнього і є актуальною й до цих пір. Мова йде про ті релігійні об'єднання, які виникають, як правило, у лоні Православної церкви і лише невелика їх кількість відверто пориває з православ'ям, а, скажімо, такий релігійний феномен, як леонтіївці, з початку свого виникнення і до сьогодені діє у руслі Православної церкви.

Зростаючий утилітаризм побутового життя у поєднанні з високою інформатизацією всіх верств суспільства посилює кризу Православної церкви і значною мірою зводить сферу віросповідання до традиційної ритуальності. Православна церква, яка є ортодоксальною за суттю і консервативною за формулою, повільно пристосовується до світу, який швидко змінюється, хоча претендує посісти в українському суспільстві якщо не визначальне, то бодай привілейоване становище, домагаючись у держви допомоги у вирішенні своїх канонічних та інституціональних проблем.

Православні церкви в Україні неадекватно реагують на збільшення різноманітних сект, у тому числі й православного кореня.

У процесі дослідження сучасного стану і тенденцій розвитку сектантських об'єднань православного походження нами виявлена стійка мережа таких об'єднань в областях України, наявність кліру і прихожан, віросповідних та організаційних зasad. До таких релігійних об'єднань належать Істинно православна церква, Істинно православні християни, леонтіївці, мальованці, Православна євангельська апокаліпсистична церква, Православна церква Божої Матері «Державна».

Збережені з радянського періоду громади Істинно православної церкви перебувають у стані трансформації й пристосування до нових умов. У зв'язку з цим постають певні проблеми інституційного, канонічного, юрисдикційного значення. Так, скажімо, одним із принципових питань для прихожан ПЦ у Чернігові, Вінниці, Донецьку і Донецькій області, а також у Дніпропетровську, Сумській області є питання щодо назви їхнього релігійного об'єднання. Невдоволення прихожан

■ Л. Шугаєва, кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії і соціальних дисциплін Рівненського інституту слов'янознавства Київського славістичного університету.

ІПЦ викликає їх приналежність до Російської істинно православної церкви, оскільки вони наполягають на назві своєї церкви «Руська» замість «Російська». У зв'язку з цим депутат Чернігівської міської ради Шумило С.В. звернувся до уповноваженого у справах релігій в Чернігівській області Молочка В.М. з листом від 18 липня 2004 р., у якому пояснив, що чернігівська громада належить до юрисдикції Архієрейського Синоду Руської Істинно Православної церкви і жодного відношення не має до Російської істинно православної церкви, утвореної у 1997 р. як Екзархат УАПЦ у Росії. Остання конфесія була зареєстрована в Міністерстві юстиції Росії саме як «Російська», а її глава архієпископ Іоанн (Модзалевський) є членом Синоду УАПЦ в Україні під проводом митрополита Мефодія (Кудрякова). Ані Російська Зарубіжна Церква, ані Руська Істинно Православна церква з цим новоутворенням УАПЦ нічого спільногоНіколи не мали і не мають. У даному випадку терміни «російська» і «руська» мають зовсім інше принципове значення і відмінність.

Назва ж «Руська Істинно Православна церква» історично і канонічно належить Катакомбній церкві в СРСР, яку з 1982 р. очолював архієпископ Лазар (Журбенко) Одеський.

Назва «Руська Істинно Православна церква» є не етнічного, але духовно-історіософського характеру. Віруючі цієї церкви самоідентифікують свою приналежність не до «Російської» (за етнічним принципом), але саме до «Руської церкви» (за духовно-віросповідним принципом). Для прихожан ІПЦ це є питання принципового, канонічно-віросповідного характеру.

В той же час у Києві діє Свято-Іоаннівська церква і монастир, які належать Російській істинно православній церкві за кордоном. Отець Олексій (Пергаменцев), який очолює громаду, в розмові з авторкою наголосив, що громада підкоряється Першоєпарху митрополиту Віталію (Устинову) Східно-Американському і Нью-Йоркському.

Як заявляють прихожани Руської істинно православної церкви і Російської істинно православної церкви, між ними ніколи не виникало і не виникає духовних суперечностей. На підставі наших спостережень ми дійшли до висновку, що основною причиною неможливості об'єднання з ортодоксальною Православною церквою є «сергіянська і екуменічна ересі» останньої. Під сергіянською ереслю прихожани ІПЦ мають на увазі той факт, що їхня церква виникла й організаційно оформилася наприкінці 20-х – на початку 30-х рр. ХХ ст. в результаті відмови більшості єпископату і духівництва Православної церкви від співробітництва з комуністичною владою СРСР, на що пішло керівництво ІПЦ на чолі з митрополитом Сергієм. Представники сучасної Істинно православної церкви заявляють, що хоча митрополит Сергій і зберіг організаційну структуру церкви, але не зберіг чистоту і праведність православної віри, а тому не лише про об'єднання, а й про будь-які контакти із сергіянською, тобто Російською Православною церквою може бути не може.

На нашу думку, така позиція ІПЦ є принциповою, але може й бути неостаточною. Прикладом трансформації поглядів на питання об'єднання з Російською Православною церквою є події травня 2007 р., коли у Москві Патріарх Московський і всія Русі Олексій II і першоєпарх Російської Православної церкви за кордоном Лавр підписали Акт про канонічне спілкування.

Під час бесіди з протоіереєм Олексієм (Пергаменцевим), який є очільником громади Російської істинно православної церкви за кордоном у м. Києві, у червні 2007 р. нами з'ясовано, що він і в його особі громада вкрай негативно поставилися до підписання Акта про канонічне спілкування між Російською Православною церквою і Російською Православною церквою за кордоном. Причинами такої реакції на підписання документа і проведення спільної літургії стали звинувачення Російської Православної церкви Московського Патріархату у розколі православ'я у 20-х рр. ХХ ст., а також у «сергіянській і екуменічній ересі». На думку отця Олексія, Православна церква (мається на увазі РПЦ МП), яка не здійснила обряду покаяння перед своїми духовними ієархами, духовенством і парафіянами за трагічні помилки минулих десятиліть, є безблагодатною, що унеможливлює будь-яке спілкування з нею. Крім того, він висловив думку, яку ми цілком підтримуємо, що підписання Акту про канонічне спілкування між двома церквами є подією політичної ваги, що була покликана продемонструвати світу зацікавленість російського Президента в об'єднанні православних церков, створенні єдиного Російського православного центру як охоронця національних традицій і духовності народів Росії.

Окремо слід сказати про феномен леонтіївщини. На Рівненщині, Волині, Житомирщині він досить поширеній. У 70-90 роки минулого століття згасав інтерес віруючих Православної церкви до культи Леонтія. В останнє десятиліття цей культ оживився і, що характерно, він підживлюється окремими групами православних монахів, молодими священиками, які навчаються в

духовних семінаріях як Української Православної Церкви Московського Патріархату, так і Української Православної Церкви Київського Патріархату. До культу Леонтія благодушно ставляться і деякі ієрархи, тобто єпископи. Крім того, леонтіївці розширяють географію свого впливу. Громади леонтіївців діють у Білоцерківському районі Київської області, яка не є традиційною для цього релігійного утворення. І хоча у 2001 році Українська Православна Церква Московського Патріархату оголосила вчення Леонтія еретичним, ставлення УПЦ МП і УПЦ КП до леонтіївців і леонтіївщини є досить лояльним. Очевидно, воно продиктоване православним духовним ієрархам передумовами втрати великої кількості прихожан, тим більше, що ні сам Леонтій, ні його послідовники ніколи відверто не поривали із Православною церквою.

Розпад економічної й ідеологічної систем наприкінці 80-х – на початку 90-х років ХХ століття, зниження рівня життя населення, безробіття стали сприятливим ґрунтом для поширення в Україні новітніх неохристиянських утворень. Руйнування звичного способу життя переважної більшості населення призвело до втрати авторитету світських ідеологій і політичних партій. Про кризу Православної церкви в Україні відверто вже говорять деякі духовні ієрархи православ'я. Зокрема, керівник місіонерського відділу Української Православної Церкви Московського Патріархату єпископ Полтавський Пилип (Осадченко) визнав, що не слід тішити себе думкою про те, що православ'я в Україні є домінуючою конфесією. Укоріненість у православ'ї значної кількості людей є мінімальною, а ступінь їхньої церковності можна розрізнати лише за допомогою складної оптики¹. За цих умов більшість новітніх неохристиянських утворень (і не лише вони) пропонують проекти радикальної перебудови світу в недалекому майбутньому. Вони обіцяють не лише навернути людину до істинної віри, але й сприяти її матеріальному процвітанню, а саме суспільство перетворити на гуманне і справедливе. В умовах поглиблення духовної кризи, соціальних негараздів, глобальних проблем людства деяка кількість населення в надії віднайти душевний спокій звертається до неохристиянських віровченъ. Багатьох приваблює дружня атмосфера, гуманне ставлення один до одного, в цілому до людства і природи, які проповідуються більшістю новітніх неохристиянських віровченъ. Значною мірою поширенню цих вченъ сприяло оформлення нової моделі церковно-державних відносин, утвердження фактичної свободи совісті, а не декларованої, як це було за радянських часів.

Для нас інтерес представляє Православна церква Божої Матері «Державна», як така, що на основі православної традиції створила свою «істинно вірну» віру.

За свідченнями віруючих, у 1984 році архієпископу Іоанну (Береславському) перед іконою Одигітрії було видіння у місті Смоленську, яке він трактував як «відвідини Богородиці». Вважається, що саме об'явлення Божої Матері подвигло Береславського на заснування нового релігійного об'єднання. Однак російський дослідник Д. Таєвський вважав, що Богородична церква виникає як сектантський рух усередині геннадіївської секачевської (по імені єпископа Геннадія Секачева) гілки Істинно православної церкви². Ми погоджуємося з версією виникнення Богородичної церкви, яку висунув Д. Таєвський, оскільки під час неодноразових бесід із прихожанами ПЦ знаходили підтвердження, цьому припущенню. Крім того, Богородична церква офіційно оголосила себе правонаступницею ПЦ. Але ж сама ПЦ ніколи не погоджувалася з тим фактом, що Богородична церква з самого початку свого виникнення оголосила себе правонаступницею Істинно православної церкви. Більше того, керівники Богородичної церкви архієпископ Іоанн (Береславський) й єпископ Федір Больщаков були віддані анафемі геннадіївською гілкою ПЦ.

Священний Синод Російської Православної церкви виступив із спеціальним посланням, в якому засудив «еретичні й антихристиянські» ідеї Богородичної церкви. Взагалі ставлення Богородичної церкви до Російської Православної Церкви і навпаки – різко негативне. У своїх об'явленнях і проповідях Іоанн (Береславський) РПЦ інакше як церквою «Червоного дракона» або ж «церквою Сатани» не називає. Показовою в цьому сенсі є праця Іоанна «Красная патриархия. Волки в овечьей шкурѣ»³.

Ми привели лише декілька прикладів взаємин Православних церков з релігійними об'єднаннями православного походження. В цілому ж, найбільш пошиrenoю моделлю поведінки Православної церкви до сектантства взагалі і до православного сектантства, у тому числі є принцип: не помічати і, як його наслідок – нічого не робити. Поряд з цим поширені ще така форма боротьби із сектантством, як протидія деяких духовних ієрархів реєстрації сект у державних органах, зокрема, факт протидії відомий під час реєстрації новоствореної громади ПЦ у м. Вінниця в 2006 р.

В той же час і у релігійних об'єднаннях православного походження не має особливого бажання розпочати конструктивний діалог із Православними церквами. Претензія на аб-

солютне володіння істиною, відокремлення релігійного об'єднання від навколошнього світу призвели до виникнення специфічної психології, для якої властивим є усвідомлення власної винятковості, моральної і релігійної переваги над іншовірцями і невіруючими.

Джерельні приписи

1. Сафонов Д. Миссионерский съезд в Киеве // Сайт «Православие.ru» 2003, 2.06.
2. Таевский Д.А. Христианские ереси и секты I-XXI веков. Словарь. – М., 2003. – С.147.
3. Красная патриархия. Волки в овечьей шкуре. – М., 1993. – С.167.

■ Л. ВЛАДИЧЕНКО

РОЗВИТОК ХРИСТИЯНО-МУСУЛЬМАНСЬКИХ ВІДНОСИН В КОНТЕКСТІ РЕЛІГІЙНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ

Останнім часом у наукових колах постійна увага приділяється проблемам міжрелігійного спілкування, міжрелігійним відносинам, міжрелігійному діалогу. Певну зацікавленість у цьому свого часу відіграла концепція професора Гарвардського університету, директора Інституту стратегічних досліджень (США) Самюеля П. Гантінгтона про зіткнення цивілізацій. В основі поглядів С.Гантінгтона теза про те, що цивілізація (ядром якої є релігія) є одиницею спілкування. Вчений виділяє всім цивілізаціям: західну, конфуціанську, японську, ісламську, індуїстську, православно-слав'янську, латиноамериканську, африканську. Достатньо довге лідерство у світовому устрої західної цивілізації породило певні механізми її несприйняття іншими цивілізаціями, котрі мають власну ідентичність, в основі якої лежить власна історія, мова, культура, традиції. І треба відзначити, що не останнє місце тут займає релігійний чинник. Як зазначає С.Гантінгтон, «люди різних цивілізацій по-різному дивляться на відносини між Богом і людиною» [Хантінгтон С. Столкновение цивилизаций? // Полис. – 1994. – № 1. – С. 37].

Після закінчення холодної війни розпочалась завершальна стадія панування західної цивілізації у світі. Центральним питанням постає взаємодія між західною і незахідною цивілізаціями. Між ними ми спостерігаємо непорозуміння, джерела яких визначаються культурною традицією. Не якимсь винятком є відносини західної ісламської цивілізації: конфлікт між ними триває вже впродовж тринадцяти століть. Власне, західна цивілізація визначається європейською та північноамериканською територією, відповідно ісламська – арабською, турецькою й малайською. Перш за все, непорозуміння та неприйняття полягають у тому, що Захід намагається нав'язати свої цінності демократії та лібералізму як загальнолюдські, нехтуючи при цьому цінностями інших цивілізацій. Цінності лібералізму не сприймаються універсальними поза межами Західної цивілізації. Канадський філософ Чарльз Тейлор пояснює цей факт тим, що лібералізм сприймається мусульманами не як продукт світський, продукт пострелігійного світосприйняття, а як «паросток християнства» [Тейлор Ч. Політика визнання // Тейлор Ч. Мультикультурізм та «Політика визнання» – К., 2004. – С. 61], отримуючи ворожий супротив у відношеннях і розподілу «ми – вони» або «своє – чуже». Через те, що відбулася підміна понять на рівні загальнолюдських і західних цінностей, західна демократія наштовхується на антизахідні рухи. Висновок власне С.Гантінгтона невтішний: «...у найближчому майбутньому основним вогнищем конфліктів будуть взаємини між Заходом і рядом ісламо-конфуціанських країн» [Хантінгтон С. Столкновение цивилизаций? – С. 47].

Для правильного розуміння концепції С.Гантінгтона необхідно зрозуміти одну важливу річ: причиною активного педалювання теми міжрелігійних відносин є процеси глобалізації. Глобалізація хоча й є, перш за все, процесом в економічній сфері, який веде до формування єдиного світового ринку, проте вона «зачіпає» майже усі сфери людської життєдіяльності. Не є якимсь винятком в цьому є й релігійна сфера. Ми не будемо тут торкатися складної релігієзнавчої проблеми – вплив глобалізації на релігії, але відзначимо, що інтенсивність міжрелігійних відносин у сучасному світі залежить саме від глобалізаційних процесів.

■ **Л.Владиченко**, кандидат філософських наук, головний спеціаліст відділу зв'язків з релігійними організаціями департаменту у справах релігій та забезпечення свободи совісті Державного комітету України у справах національностей та релігій.